

УДК 82.0

Елена КОЛЕВА

**ПРИЛОГ КОН АНТИЧКАТА ПОЕТИКА: БАУМГАРТЕН И НЕГОВИТЕ
ФИЛОСОФСКИ МЕДИТАЦИИ ЗА НЕКОИ АСПЕКТИ НА
ПОЕТСКОТО ДЕЛО**

Во 117 параграфи строга логичка дедукција и исто толку разговорен коментар во кој се наведени парадигми, аргументирано убедување, иронични забелешки и хуморно расправање, Баумгартен се обидува да дистингира содржина неподложна на дистинкција, како што вели и самиот, т.е. се обидува „споените“ (*confusae*) поетички претстави (*repraesentationes*) да ги искаже со рационална *oratio*, а „очудувачката форма“ (*forma mirabilis*) која се темели на „сензуални идеи“, „чувствени сензации“, „фантазми“ и „чуда“ (*miracula*) како *oratio poetica*, да ја разложи со интелектуалниот говор — *cogitatio poetica*. Во целата оваа „интензивна“ теорија на „екстензивната“ поетска стварност, евидентно е влијанието на Хоратиевата Поетика, но очигледно е и влијанието на античките, старогрчки и римски мислителите и поети. Самиот тој, како философ, не се стреми кон посебна целина, зашто „философот како што медитира, така и изложува, и во излагањето не мора да се држи до какви и да је, или до сосема малку, правила својствени на реторичкиот облик“. Сепак Баумгартен во Уводот го дели својот спис на тематски поредок на параграфите: од 1. до 11. параграф — развивање идеја за поетското дело (*poematis idea*); од 13. до 65. — претстава на поетичките размисли (*cogitationum aliquam poetiarum imaginem*); од 65. до 77. параграф — изложување јасен метод на поетското дело (*methodum poematis lucidam*) кој е заеднички за сите (дела); на крајот од 77. до 107. — образување поетички термини; и како сведување на целата теорија — „три збора за општата поетика“ (*de poetica generali tria verba*).

Својот спис Баумгартен го определува како философска медитација која се обидува да конституира Знаење за составување поетско дело (*poematis pangendi Scientia*), кое е во најпријателска врска (*amicissimo connubio*) со философијата.

Во почетокот философот дедуцира реторичка категорија *oratio* (говор) која треба да доведе до суштината на поетското дело кое се гради од говорни елементи, т.е. до она што е книжевен уметнички облик, или, според авторот — *poema* (епска, лирска, драмска).

Првиот параграф укажува на поимот *oratio*, суштински облик на смисленото изразување (правејќи разлика во однос на терминот *sermo* — „секојдневно“ говорене, говорене неподложно на реторички правила). Имено, *oratio* претставува серија зборови (*vocum*) кои означуваат (*significantium*) врзани претстави (*representationes connexas*); определбата на општиот поим — *oratio* укажува на Баумгартеновото настојување на смислена, составена, врзана целина, на која тој настојува во подоцнежното дефинирање на поетскиот „говор“ — *oratio poetica*.

III. Врзаните претстави кои се восприемаат низ „понискиот дел на сознајната моќ“ (*per partem facultatis cognoscitivae inferiorem*) се сензитивните (*representationes sensitivae*); сензитивните претстави се конфузни (соединети, нерасчленети) и темни (*obscurae*) за разлика од дистингираните и јасни интелектуални претстави, кои, јасно, се сфера на високиот дел од сознајната моќ.

IV., V., VI. Говор на сензитивни претстави е Сензитивен Говор (*oratio sensitiva*), од којшто се признаваат сензитивните претстави, нивниот состав (*nexus earum*), зборовите и артикулираните гласови кои се состојат од букви како нивни знаци (*signa*).

VII. Соовршен сензитивен говор е оној чии разноликости тежнееат кон признавање на сензитивните претстави; колку повеќе разноликости (*varia*) на сензитивниот говор кои поттикнуваат сензитивни претстави, толку посовршен сензитивен говор.

Summa на оваа дедукција е дефинирањето на поетското дело: Совршен сензитивен говор е поетско дело (*Oratio sensitiva perfecta est Poema*); комплекс правила според кои се обликува (*conformandum*) поетското дело — е поетика (*Poetica*). Знаењето за Поетика е философијата на поетиката; *habitus* (постапка, држење, способност) за сочинување поетско дело — Поезија, а „тој што се радува на таа способност (*habitus*) е Поет“.

Значи, според нововековниот философ, *Poesis* не е „премин од небитие во Битие“ (Платон), ни ентелехиска сфера на антропологскиот принцип (Аристотел), туку „*habitus conficiendi poematis*“, — способност за изработка, или сочинување; иако, мора да се признае, на неколку места Баумгартен говори и за Поет како Создател и како Створител (*poetam quasi factorem sive creatorem esse*), така што поетското дело е — *quasi mundus* (како Свет).

XI. Поетската суштина го создава совршенството на поетското дело, а тоа значи јасни поетички претстави (Баумгартен смета дека е голема заблуда мислењето дека „дрдорење“ на она што е опскурно и замрсно е — поетично); јасните претстави, сепак не се прости; тие се согледуваат со остар, зналечки вид, но не расчленети, туку конфузни (*fusio* — спојување, стопување) и екстензивни. Поетската јасност (*claritas*) е екстензивна јасност, а тоа значи — што поголем број сензитивни претстави (интелектуална, пак, јасност значи дистингирани и интензивни поими; имено, претставите се „растегаат“ во поетското дело, а се „собираат“ во интелектуалните). Сепак, поет кој ги обединува двете својства ќе ги понесе и философскиот палиј

и лавориката, вели Баумгартен потврдувајќи го своето мислење со Аристотела и нововековниот Лајбниц (Leibnitius).

XVII. Најлоетички се екстензивно-јасните претстави, особено ако се обликувани во секој поглед според индивидуалноста и сингуларноста.

XVIII. Раздвижување афекти е важно поетско својство, според тоа и сензуалните промени и силните афекти и фантазмите, го определуваат квалитетот на поетското дело (одалечувајќи се од класичното значење на *phantasia*), Баумгартен објаснува дека под „фантазма“ мисли на можноста — *facultas* за имагинација).

XXVIII., XXIX. Но, поетско дело во кое има повеќе „сензуални идеи“ (*ideae sensuales*) е посовршено од тоа кое содржи „мртви фантазми“. Во таа смисла му помага Хоратиј: *Non satis est pulchra esse poemata . . . Et quocumque velent, animum auditoris agunto* (Не е доволно убави да бидат поемите . . . но кај што посакаат — душата на слушачот нека ја водат; *Horatius, Ars poetica, 90—100 ст.*); или: *Purpureus, late qui splendeat unus et alter / assuitur pannus . . .* (Пурпурна, што нашироко свети, една и друга, пришива крпа; *ibid. 14—16*). Интересен е материјалот кој Баумгартен го посочува во Хоратиевата Епистула како пример за „лурпурни крпи“, т.е. „мртви фантазми“: опис на лагот на Дијана, опис на река Рајна, опис на Суница, а сето тоа неумесно:

. . . cum lucus et ara Dianae (*phantasma 1 et 2*)
Aut flumen Rhenum (*phant. 3*) aut pluvius
describitur arcus (*phant. 4*);
Sed nunc non erat his locus. (*ibid. 16—19 ст.*).

Можеби погрешно сфатени места, зашто Хоратиј говори за единството и целината на поетскиот облик кој треба да биде органски составен, без „пришивање“ макар и „пурпурна крпа“ (Аристотел, „описите“ во кои најмалку се содржи миметика ги смета за починка, одмор и „празно место“, не допуштајќи да се засили сјајна лексис која ги помрачува идејата и поетската прагматика).

Според Баумгартен фантазмите треба да предизвикаат што повеќе чувствени сензации и сензуални идеи, за да го постигнат ефектот на сликата, зашто — *ut pictura poesis erit* (*ibid. 361 ст.*). Но, коментира Философот, поетското дело е посовршено од слика, зашто може да претстави секаква состојба и секакво движење. Во поетското дело најмногу се содржи „законот на имагинацијата“ (*lex imaginationis*), имено — една идеја на восприемена стварност упува на нејзината целина. (Баумгартен, *Metaphisica, 561*). Таква поетичка пропозиција претставува „асоцијација на идеи“.

XLIII. Еден од најважните елементи на поетското дело е восхитот (*admiratio*); имено, Восхит (очудување) е интуирање определени нешта во претставата кои не се содржат во многуте низови перцепција (*Admiratio est intuitus plurium in repraesentatione tanquam non contentorum in multis perceptionum nostrarum seriebus*). Баумгартен се повикува и на Декарт според кого *восхитот* е „ненадејно

обземање на душата со што таа се свртува кон внимателно посматрање на нештата (res) кои ѝ се чинат ретки и вон-редни (екстраординарни). „Чудесната форма“ (forma mirabilis) е совршено поетична форма, зашто „чудесата“ како непознати поединечни претстави, ги соединува со попознатите: „ex noto fictum carmen sequar“ (од познато ќе следи фиктивна песна), вели Хоратиј (Поетика, 240 ст.). Но и „чудесната форма“ не смее да мине во утопичка фикција. Имено и „неможното“ (impossibilia) може да биде можно во поетското дело, но не како утопичка фикција, туку како „хетерокозмичка“, — сепак — негде во некои „други светови“; токму ваква поетичка хетерокозмичка фикција се постигнува во состав познато и непознато, како lex imaginationis. Фикциите, пак, во кои има меѓусебна противречност се утопички фикции. (Се чини дека се согледува Аристотеловото *ἄτολον*, кое не смее да се јави како поетичка грешка во внатрешната логика на составот). Баумгартен го цитира Аристотел преку Хоратиј: — Што и да измислиш, нека е согласно само со себе (ibid. 119). И Баумгартен се задржува на Аристотеловиот пример за мајсторско „измислување“ — Хомер, цитирајќи го повторно Хоратиј: „Така тој смислува вешто и мечта со вистина меша, / складна му мерка владее со почеток, средина, до крајот“.

(Nec ita mentitur, sic veris falsa remiscet,

Primo ne medium, medio ne discrepet imum; ibid. 151—152).

XLII. Од оваа непротивречна целина произлегува „конфузното препознавање“ (confusa recognitio) на сензитивната претстава кое претставува сензитивна меморија, т.е. доведува до сознание на поврзаните претстави (representationes connexae cognoscendae sunt).

LVIII. Во поетското дело, кое претставува хипотетичка вистина или хетерокозмичка фикција, се содржи философска и универзална стварност; но универзалното мора да се претстави поединечно (singulare), а сингуларното да се определи со време и простор, зашто поезијата, иако ѝ припаѓа на Божјата Држава (Civitas Dei), мора да обликува индивидуи и поединечности, крепнејќи ја доблеста.

LIX. Интересна е Баумгартеновата интерпретација на Аристотеловата „веројатност“: имено веројатното на поетското дело треба да се содржи во сферата на „веројатни факти“ (probabilia facta), она што се случило според веројатност, но и според здравиот разум (sanae rationis); некогаш, вели Баумгартен, најмудрите поети претставуваа во своите фикции многу утопички нешта за Боговите — прељубници. Но во внатрешната сообразност и доследност на поетското дело се допуштени „веројатности“ од типот на *претскажувањата* (praedictiones), *пророштвата* (vaticinationes), *сонштата* (somnia), зашто во сферата на она што веќе настанало, овие „предвидувања“ на (познатата) иднината се особено поетички претстави; неразложени тие дејствуваат како хипотетички насетувања на стварноста во поетското дело. За да го постигнат своето поетичко дејство овие „чудесни“ претстави треба да се поврзани во ред и поредок (Multum series iuncturaque pollet, De arte poetica 242 ст.).

LXVI. Претставата која ги врзува сите претстави во едно, според Баумгартен, е тема (*thema*); тема е она што Хоратиј го определува како *simplex et unum* (Аристотел, пак, — една мимеса на една праксис); во таа смисла поетички е неопходна врската (*Nexus*); имено поврзаноста на сензитивните екстензивни претстави во поредок — причина и причинето (*caussa et caussatum*).

LXXIV. Поетското дело треба да има апсолутно „кратка ога-и тоа прочуениот Хоратиев *lucidus ordo* (јасен ред). Редот подразбира „растегане“ на претставите од потемни кон појасни, а не обратно; значи, не во почетокот — блесок, а потоа мрак, туку обратно („*Non fumum ex fulgore, sed fumo dare lucem*“; *ibid.* 143), пее Хоратиј (Не чад од блесок, туку од чад да произлезе светлост).

LXXIV. Поетското дело треба да има апсолутно „кратка *oratio*“, а таа „краткост“ се содржи во неможноста да се испушти кој и да е дел од целото без штета по степенот на совршенството (*perfectionis gradus*); „*brevitas*“ всушност не е „краткост“, туку органска јадрост (Платоновото и Аристотеловото *ζωον*); — Што и да преземеш, биди краток! вели Хоратиј, но, — Трудејки се да биде краток, станува темен! (*ibid.* 25—26). Значи „краткост“ според познатото — *in medias res*, поетичката постапка на божествениот Хомер кого го фалат и Аристотел и Хоратиј токму за непосредното опфаќање на Баумгартеновата „тема“.

XCVII. Неопходни одлики на поетското дело се *чистота* (*puritas*), *складност* (*concinnitas*), *звучност* (*sonoritas*), *красни фигури* (*figurarum ornatus*) и, јасно, пред сè *ordo* или *lucidum thema*.

CVIII. Се чини дека Баумгартен ја прифаќа старогрчката мимеса, но очигледно на еден поинаков, рационалистички начин: мимеса станува „подражавање“ (*imitari*) чија суштина е да се постигне „ефект сличен на друго“ (*effectus similis alteri*); поетското дело е *imitamen* (превод на старогрчкото *μιμημα*) на природата (*naturae*) или на некои нејзини дејства (*actionum*); имено, ако е поетското дело таков *imitamen*, тогаш неговиот ефект наликува на претставите кои ги произведува природата како внатрешно начело на промените во Вселената (*intrinsic mutationum in universo principio*). Универзалниот принцип се обликува во сензитивни претстави полни сензуални идеи и афективна содржина, распределени по индивидуи и поединци, што поиндивидуализирани и што посингуларни во што поекстензивни претстави на сензитивниот говор кој содржи поетични пресврти — тропи, метафори, синегдохи, епитети, алегии (серија на поврзани метафори според Баумгартен е поетичката алегија).

За восприемање на поетското дело мора да се конституира посебен суд, *сетилен* — *iudicium sensuum*, кој се однесува на „естетиката“ на поезијата и ги вреднува задоволството (*voluptas*) и одбивноста (*taedium*) што ги предизвикува поетското дело; на поезијата ѝ е својствено да предизвикува такви состојби кои се однесуваат на „понискиот дел од моќта на сознанието“, поточно, се содржат, не во рационалноста, туку во „логиката на фантазијата“ (Вико), или, според Естетиката на Баумгартен — *genus cogitandi aethetico* — *logicum*; едно „убаво сознание“ за индивидуалната

поетска творба. За Баумгартен секое поетско дело претставува еден, посебен свет, свет на фикција, или свет на привид (т.е. уметнички феномен кој го подражава „божествениот свет“). Науката (ἐπιστήμη), вели Баумгартен, која за објект ја има сетилноста (sensa) и фантазматичноста (phantasmata) е естетичка наука (ἐπιστήμη αἰσθητικῆ), или Aesthetica.

Elena KOLEVA

CONTRIBUTIO AD POETICAM ANTIQUAM: BAUMGARTEN ET EIUS
MEDITATIONES PHILOSOPHICAE DE NONNULLIS ASPECTIBUS
AD POEMA PERTINENTIBUS

(S u m m a)

M. Alexander Gottlieb Baumgarten est diligentissimus et gravissimus acceptor epistulae poeticae Horati Flacci, quae DE ARTE POETICA LIBER nominatur. Baumgarten reconstruit praecepta poetica Horati atque eius »repraesentationes sensitivas« in generalibus regulis theoriae poeticae; iam vero, in philosophia artis poeticae: »philosophia poetica, vero, est scientia ad perfectionem dirigens orationem sensitivam«.

E traditione antiquae poeticae atque ex Arte poetica Horati, Baumgarten constituit suum systema de articulatione poematis quasi cogitatio poetica orationis sensitivae poeticae in cuius essentia repraesentationes sensuales et sensitivae sunt, nexus atque voces, ut signa earum.

Baumgarten in sua philosophia poetica exponit terminos et conceptus poeticos Horati, ordinem eius lucidum, dispositionem, elocutionem, imitationem et imitamen, admirationem poeticam, figmenta vera, brevitatem poematis perfecti, voluptatem, puritatem, concinnitatem; de facto, Baumgarten exponit principium poeticum Horati (Platonis et Aristotelis) — »simplex et unum«, ut constitutio poematis perfecti.